

I.

1938

*Mládenci, buďte pripravení
nanovo zabíjať, zomierať znova
a krv prikryť kvetinami.*

PABLO NERUDA

Zakrvavená bola celá zem človeka
More a zvony

V ojačik patril k takzvaným ciciakom, odvedencom, ktorých povolali, keď už nemali mladých ani starých mužov, čo by nastúpili na front. Víctor Dalmau ho prevzal spolu s ďalšími ranenými, ktorých dosť nešetrne vyložili z nákladného vagóna, lebo mali naponáhlo, a poukladali ich ako polená na rohože, rozprestreté na betónovej či kamennej dlažbe železničnej stanice Sever, kde mali čakať na ďalšie vozidlá, čo ich prevezú do zdravotníckych zariadení Východnej armády. Ležal nehybne, s pokojným výrazom človeka, ktorý už videl anjelov a ničoho sa nebojí. Ktovie, koľko dní ho prekladali z nosidiel na nosidlá, z lazaretu do lazaretu, zo sanitky do sanitky, až kým sa týmto vlakom nedostal do Katalánska. Na stanici sa ranených ujalo niekoľko lekárov, sanitárov a zdravotných sestier, najťažšie prípady posielali okamžite do nemocnice, ostatných

roztriedili podľa toho, ktorú časť tela mali zranenú – skupina a ruky, b nohy, c hlava, a tak ďalej podľa abecedy –, zavesili im na krk ceduľu a poslali ich na príslušné miesto. Ranených priväzali po stovkách, v priebehu niekoľkých minút ich museli vyšetriť a rozhodnúť, čo s nimi, ale nával a zmätok tam vládli len navonok. Nikto nezostal bez povšimnutia, nikto sa nestratil. Tých, čo sa mali dostať na chirurgiu, previezli do starej budovy Nemocnice svätého Andreja v Manrese, tých, ktorých stav si vyžadoval len ošetrovanie, poslali do iných nemocníc, a pre niektorých bolo lepšie, aby im dali pokoj, lebo každý pokus o záchranu bol zbytočný. Dobrovoľníčky im ovlažovali pery, ticho sa im privrávali a držali ich v náručí, akoby to boli ich vlastné deti, lebo vedeli, že kdesi inde možno iná žena tší ich syna či brata. Sanitári ich neskôr odnesú do márnice. Vojačik mal v hrudi dieru a lekár, ktorý ho vyšetril prvý a nenahmatal pulz, vyhlásil, že mu už niet pomoci, nepotrebuje ani morfium, ani slová útechy. Na bojisku mu zakryli ranu kusom látky, priložili na ňu plechový tanier obrátený hore dnom, aby ju chránil pred nárazmi, a celý hrudník obkrútili obvazom, ale to bolo pred niekoľkými hodinami alebo dňami, alebo vlakmi, to už dnes nikto nezistí.

Dalmau mal za úlohu asistovať lekárom; jeho povinnosťou bolo poslúchnuť rozkaz, nechať chlapca tak a venovať sa ďalšiemu ranenému, ale nevedel sa zbaviť myšlienky, že ak to decko prežilo zásah, stratu krvi a prevoz, aby sa dostalo na ich staničné nástupisko, musí mať ohromnú chuť do života a bola by škoda, keby v poslednom okamihu zložilo zbrane a poddalo sa smrti. Opatrne odmotal obvaz a s prekvapením zistil, že rana je otvorená a čistá, akoby ju bol chlapcovi ktosi namaľoval. Nevedel si vysvetliť, ako mohla strela pri náraze rozdrviť rebrá a časť hrudnej kosti a nerozmiaždiť srdce. Po takmer troch rokoch,

čo Víctor Dalmau slúžil v španielskej občianskej vojne, najprv na fronte v Madride a Terueli a potom v evakuačnej nemocnici v Manrese, veril, že už videl naozaj všetko a je imúnny voči cudziemu utrpeniu, ešte nikdy však nemal pred očami ľudské srdce. Fascinovane hľadel na jeho posledné údery, čoraz pomalšie a nepravidelnejšie, až sa napokon celkom zastavili a vojačik bez jediného výdychu vypustil dušu. Dalmau na okamih stuhol a zízal na krvavočervenú dieru, v ktorej už nič netĺklo. Zo všetkých spomienok na vojnu sa mu bude tento obraz vracat najdlhšie a najčastejšie: pätnásť- či šesťnásťročný chlapec, ešte holobriadok, špinavý po boji, samá zaschnutá krv, leží na rohoži s obnaženým srdcom. Nikdy nevedel pochopiť, odkiaľ nabral odvalu, aby vopchal tri prsty pravej ruky do strašnej rany, podobral chlapcovi srdce a niekoľko ráz ho stisol, rytmicky, s absolútnym pokojom a úplne prirodzene, a potom to opakoval tak dlho, že netušil, koľko času ubehlo, či tridsať sekúnd alebo celá večnosť. A zrazu pocítil, ako mu ožíva medzi prstami, najprv sa takmer nepostrehnuteľne zachvelo, a hneď nato sa rozbúchalo, mocne a pravidelne.

– Chlapče, keby som to nevidel na vlastné oči, v živote tomu neuverím, – ozval sa nadšene jeden z lekárov, ktorí stáli naokolo, hoci Dalmau si ich vôbec nevšimol.

Zakričal na chlapov s nosidlami a prikázal im, aby raneného okamžite a švihom odniesli, ide o špeciálny prípad.

– Kde ste sa to naučili? – spýtal sa lekár Dalmaua, len čo nosiči naložili vojačika, ktorý bol stále biely ako stena, ale srdce mu bilo.

Víctor Dalmau nemal rád dlhé reči, a tak mu dvoma vetami vysvetlil, že kým neodišiel na front ako sanitár, stihol absolvovať v Barcelone tri ročníky medicíny.

– Ale kde ste sa naučili toto? – zopakoval otázku lekár.

– Nikde, len som si pomyslel, že nemám čo stratiť...
– Všimol som si, že krívate.
– Ľavá stehenná kosť. Pamiatka na Teruel. Hojí sa to.
– To je dobre. Odteraz budete pracovať so mnou, tu len strá-
cate čas. Ako sa voláte?

– Víctor Dalmau, súdruh.

– Pre vás nie som nijaký súdruh. Oslovujte ma doktor,
a nech vám ani nenapadne, aby ste mi tykali, jasné?

– Jasné, doktor. Ale nech je to potom vzájomné. Môžete
mi hovoriť pán Dalmau, hoci ostatným súdruhom akoby ste
strelili facku.

Lekár sa uškrnul. Na druhý deň sa Dalmau začal zaučať
v odbore, ktorý ovplyvní celý jeho život.

Víctor Dalmau a všetok personál vo Svätom Andrejovi aj
v ostatných nemocniciach sa neskôr dozvedeli, že chirurgický
tím strávil resuscitáciou mŕtveho šestnásť hodín, no napokon ho
z operačky odviezli živého. Zázrak, vraveli jedni. Vedecký pok-
rok a mladík s telesnou výbavou pivovarnického koňa, namietali
tí, čo sa vzdali Boha aj všetkých svätých. Víctor si povedal, že
ho musí navštíviť, nech by ho preložili kamkoľvek, ale v tých
časoch všetko ubiehalo tak rýchlo, že si nemohol držať v hla-
ve všetky stretnutia a rozlúčky, prítomných a zmiznutých, ži-
vých a mŕtvych. Zčas akoby zabudol na srdce, čo držal v ruke,
lebo život sa mu nepríjemne skomplikoval a zamestnávali ho
iné, naliehavejšie povinnosti, ale po rokoch, na druhom konci
sveta, zjavil sa mu ten chlapec v ťaživom sne a potom za ním
prichádzal z času na čas, bledý a smutný, s meravým srdcom
na podnose. Dalmau si nepamätal jeho meno, a možno ani
nikdy nepočul, ako sa volá, a tak mu dal z pochopiteľných dô-
vodov prezývku Lázaro, zato vojačik na meno svojho spasiteľa
nikdy nezabudol. Len čo sa vládal posadiť a sám napiť vody,

porozprávali mu o hrdinskom ošetrovateľovi zo stanice Sever, o istom Víctorovi Dalmauovi, ktorý ho prinavrátil z ríše smrti do života. Zasyпали ho otázkami; všetci chceli vedieť, či nebo a peklo naozaj existujú, alebo je to len výmysel biskupov, aby ľuďom nahnali strach. Chlapec sa vystrábil ešte pred koncom vojny a o dva roky si dal v Marseille vytetovať meno Víctora Dalmaua na prsia, rovno pod jazvu.

Mladá milicionárka, ktorá mala čiapku na hlave koketne posotenú nabok, aby vyvážila nepríťažlivú uniformu, čakala na Víctora Dalmaua pred dverami operačnej sály, a keď z nej vyšiel s trojdňovým strniskom a plášťom zastriekaným krvou, podala mu zložený papierik s odkazom od telefonistiek. Dalmau stál niekoľko hodín pri operačnom stole, bolela ho noha a muzikanti, čo mu vyhrávali v bruchu, mu pripomenuli, že od rána nič nejedol. Bola to robota pre kone, ale bol vďačný, že sa môže učiť pod dohľadom najlepších španielskych operatérov. Za iných okolností by sa študent ako on nesmel k takým kapacitám ani priblížiť, ale uprostred vojny malo štúdium a tituly menšiu cenu ako skúsenosť, a tej mal viac než dosť, ako vyhlásil sám riaditeľ nemocnice, keď mu dovolil pomáhať na chirurgii. V tých časoch Dalmau vydržal pracovať štyridsať hodín bez spánku, len s podporou cigariet a cigorkovej kávy, a pritom úplne zabudol na chorú nohu. Tá noha ho vyslobodila z frontu, vďaka nej mohol slúžiť v zázemí. Do republikánskeho vojska vstúpil v roku 1936 ako takmer všetci mladí muži v jeho veku a potom vyrazil s oddielom na obranu Madridu, ktorý sčasti okupovali nacionalisti, ako sa samy nazvali jednotky, čo povstali proti vláde, a zbieral padlých, lebo ako študent medicíny bol v meste oveľa osožnejší než v zákopoch so zbraňou v ruke. Neskôr ho poslali na iné frontové línie.

V decembri 1937, počas bitky o Teruel, sa Víctor Dalmau prevážal v treskúcej zime v hrdinskej sanitke a poskytoval prvú pomoc raneným, zatiaľ čo šofér Aitor Ibarra, nesmrteľný Bask, ktorý si od rána do večera pospevoval a rehotal sa na plné hrdlo, aby sa vysmial smrti, robil všetko možné, aby prešiel s autom po zničených cestách. Dalmau sa spoliehal na to, že šťastná hviezda, vďaka ktorej Bask prežil bez jediného škrabnutia tisíce nebezpečných okamihov, je dosť veľká pre obidvoch. V snahe vyhnúť sa bombardovaniu často jazdili v noci; keď nesvietil mesiac, jeden z vojakov kráčal popredu s baterkou v ruke a svietil Aitorovi na cestu, ak tam nejaká bola, zatiaľ čo Víctor v sanitke pri svetle druhej baterky zachraňoval s biednymi inštrumentmi ranených. Vzdušovali terénu, kde na nich striehla kopa prekážok v zime niekoľko stupňov pod nulou, na zľadovatenej pôde sa posúvali slimačou rýchlosťou, zabárali sa do snehu, tlačili sanitku, keď mala zdolať stúpanie, alebo ju ťahali z výmoľov či kráterov po výbuchoch a pritom kľučkovali medzi pokrúteným železom a stuhnutými telami uhynutých múl pod guľometnou paľbou nacionalistov a bombami Légie Kondor, čo pri náletoch zrovnávali všetko so zemou. Víctor Dalmau sa nedal ničím vyrušiť, sústreďoval sa len na záchranu chlapov, ktorým hrozilo, že mu vykrvácajú pod rukami, nakazený bláznivým stoicizmom Aitora Ibarru, ktorý šoféroval, akoby sa nič nedialo, a pri každej príležitosti mal poruke nejaký vtip.

Zo služby v sanitke prešiel Víctor Dalmau do poľnej nemocnice umiestnenej v niekoľkých jaskyniach v okolí Teruelu, ktoré ju mali chrániť pred bombami, kde pracovali pri sviečkach s knôtmi napustenými motorovým olejom a pri petrolejových lampách. Proti zime bojovali ohrievačmi postavenými rovno pod operačnými stolmi, čo však nezabránilo, aby im ľadové

nástroje neprimázali k prstom. Lekári operovali najprv tých, ktorých mohli aspoň trochu zaplátať pred prevozom do iných zdravotníckych zariadení, hoci vedeli, že mnohí zomrú po ceste. Ostatní, ktorým už nebolo pomoci, čakali na smrť pod milosrdným vplyvom morfia, ak bolo k dispozícii; aj éter bol iba na prídel. Keď Víctor nemal nič, čo by pomohlo ťažko raneným chlapom, ktorí revali od bolesti, podával im aspirín so slovami, že ide o zázračný americký liek. Obväzy prali v roztopenom ľade a snehu, aby ich mohli znovu použiť. Najodpornejšie bolo spaľovanie amputovaných nôh a rúk; Víctor si nikdy nevedel zvyknúť na pach spáleného mäsa.

V Terueli opäť stretol Elisabeth Eidenbenzovú, s ktorou sa zoznámil na madridskom fronte, kam prišla ako dobrovoľníčka s Asociáciou na pomoc deťom postihnutých vojnou. Bola to švajčiarska zdravotná sestra, mala dvadsaťštyri rokov, tvár renesančnej madony a odvahu ostrieľaného bojovníka; v Madride bol do nej trochu zaľúbený a bol by sa do nej zamiloval úplne, keby mu dala čo len najmenšiu šancu, mladá žena však myslela iba na svoje poslanie: v krutom čase zmierňovať detské utrpenie. Švajčiarska dievčina stratila za niekoľko mesiacov, odkedy ju videl naposledy, nevinnosť, s akou prišla do Španielska. Zápas s vojenskou byrokraciou a chlpskou obmedzenosťou ju zocelil; súcit a prívetivosť si šetrila pre ženy a deti, ktoré mala na starosti. Víctor na ňu natrafil v prestávke medzi dvoma nepriateľskými útokmi pri jednom z nákladniakov na zásobovanie potravinami. „Zdravím ťa, kamarát, pamätáš sa na mňa?“ oslovila ho Elisabeth španielčinou prikrášenou nemeckými hrdelnými spoluhláskami. Pravdaže sa na ňu pamätal, no keď ju uvidel, celkom stratil reč. Zdala sa mu zrelšia a krajšia ako predtým. Sadli si na kus rozbitého betónu, on si zapálil cigaretu, ona vytiahla poľnú fľašku s čajom.

– Ako sa má tvoj kamarát Aitor? – spýtala sa.
– Stále rovnako, rovno pod paľbou a bez jediného škrabnutia.
– Ten sa nebojí ničoho. Pozdravuj ho odo mňa.
– Aké máš plány, keď sa skončí táto vojna? – vyzvedal Víctor.
– Zapojím sa do ďalšej. Vždy niekde zúri vojna. A čo ty?
– Mohli by sme sa zobrať, čo ty na to? – nadhodil nesme-
lo, až sa mu hlas zadrhol v hrdle.

Vyprskla do smiechu a na okamih vyzerala opäť ako rene-
sančná panna z dávnych čias.

– Za nič na svete, kamarát, nemienim sa vydať ani za teba,
ani za nikoho iného. Ja na lásku nemám čas.

– Možno zmeníš názor. Myslíš, že sa ešte niekedy uvidíme?
– Ak prežijeme, určite. So mnou môžeš rátať, Víctor. Ak
ti budem môcť nejako pomôcť...

– To platí aj u mňa. Môžem ťa pobozkať?

– Nemôžeš.

Po skúsenostiach z jaskýň okolo Teruelu mal Víctor železné
nervy a lekárske vedomosti, aké by mu nedala nijaká univer-
zita na svete. Naučil sa, že človek si zvykne takmer na všetko:
na krv, na potoky krvi!, na operácie bez anestézie, na smrad
z gangrény, na špinu, na nekonečný prísun ranených vojakov
a občas aj žien a detí, na totálnu vyčeranosť, ktorá požiera
vôľu pracovať, a čo je horšie, na zákerné podozrenie, že aj toľká
obeta môže byť zbytočná. A práve tam, keď vyťahoval mŕtvych
a ranených z ruín po jednom bombardovaní, skončil nečakane
pod závalom s rozdrúzanou ľavou nohou. Postaral sa oňho an-
glický lekár z Medzinárodných brigád. Iný by sa bol rozhodol
pre okamžitú amputáciu, ale Angličanovi sa ešte len začínala
služba a mal za sebou niekoľko hodín spánku. Lámanou špa-
nielčinou vydal sestričke príkaz a začal mu naprávať polámané

kosti. „Máš šťastie, mladý muž, včera prišli z Červeného kríža zásoby, môžeme ťa uspať,“ upokojovala ho sestrička s maskou na éterovú narkózu v ruke.

Víctor pripisoval úraz tomu, že pri ňom nestál Aitor Ibarra a nechránil ho svojou šťastnou hviezdou. Práve on ho potom dovezol k vlaku, ktorý ho spolu s ďalšími desiatkami ranených dopravil do Valencie. Nohu mal znehybnenú medzi doskami zviazanými popruhmi, keďže mu ju pre otvorené rany nemohli zasadovať, bol zabalený do deky, ničila ho zimnica aj horúčka a pri najmenšom pohybe vlaku zomieral od bolesti, no ďakoval Bohu, že je v oveľa lepšom stave ako väčšina chlapov, čo vedno s ním ležali na dlážke vagóna. Aitor mu dal svoje posledné cigarety a jednu dávku morfia s varovaním, že ju smie použiť len v najkrajnejšom prípade, lebo k ďalšej sa nedostane.

Vo valencijskej nemocnici mu povedali, že mal z pekla šťastie, lebo anglický lekár odviezol skvelú robotu; ak sa vraj nevyskytnú komplikácie, nohu bude mať ako novú, hoci o čosi kratšiu ako druhú, zdravú. Len čo sa rany začali hojiť a mohol sa s pomocou bariel postaviť, dali mu sadru a poslali ho do Barcelony. Zostal v dome u rodičov a s otcom hrával nekonečné partie šachu, až kým sa nevedel pohybovať bez pomoci. Potom opäť nastúpil do jednej z miestnych nemocníc, ktorá sa starala o civilné obyvateľstvo. Cítil sa ako na dovolenke, lebo v porovnaní s tým, čo prežil na fronte, bola nemocnica hotový raj čistoty a výkonnosti. Zostal tam až do jari, kým ho neposlali do Manresy, do Nemocnice svätého Andreja. Rozlúčil sa s rodičmi a s Roser Bruguerovou, študentkou hudby, ktorú Dalamaouenci prichýlili pod svoju strechu a ktorú mal po niekoľkotýždňovej rekonvalescencii napokon rád ako vlastnú sestru. Skromná a milá dievčina trávila celé hodiny nekonečnou hrou na klavíri

a Marcelovi Lluísovi a Carme Dalmauovcom robila spoločnosť, ktorú po odchode dvoch synov tak veľmi potrebovali.

Víctor Dalmau rozložil papierik, ktorý mu podala milicionárka, a prečítal si odkaz od mamy Carme. Naposledy ju videl pred siedmimi týždňami, lebo hoci z nemocnice nebolo do Barcelony viac ako šesťdesiatpäť kilometrov, nemal ani jeden voľný deň, aby mohol sadnúť na autobus. Mama mu volávala raz do týždňa, vždy v nedeľu v rovnakom čase a v ten istý deň mu posielala aj nejaký darček, čokoládu od interbrigadistov, klobásu alebo mydlo z čierneho trhu, občas aj cigarety, čo bola veľká obeta, lebo bez nikotínu si nevedela predstaviť život. Jej syn si často kládol otázku, ako sa k nim asi dostala. Cigarety mali takú cenu, že ich nepriateľské lietadlá zhadzovali na zem spolu s bochníkmi chleba, aby sa vysmiali hladujúcim republikánom a ukázali im, v akom prepychu si žijú nacionalisti.

Ak mu matka posielala odkaz v stredu, musí ísť o niečo naliehavé. „Budem čakať v ústredni Telefónicy. Zavolaj.“ Uvedomil si, že mama tam už čaká skoro dve hodiny, zatiaľ čo bol on zavretý na chirurgii a nemohol si prevziať odkaz. Zbehol dolu do kancelárie a požiadal jednu z telefonistiek, aby ho spojila s Telefónicou v Barcelone.

Carme zdvihla slúchadlo a medzi záchvatmi kašľa prerušovane oznámila najstaršiemu synovi, že musí prísť domov, lebo otcovi už nezostáva veľa času.

– Čo sa mu stalo? Veď bol v poriadku a vyzeral zdravý ako buk! – zvolal Víctor.

– Srdce mu už takmer nefunguje. Daj vedieť bratovi, aby sa s ním prišiel rozlúčiť aj on, lebo nás môže opustiť, ani sa nezdáme.